

Effectiviteit van ervaren leren op de boerderij

Jan Hassink, Ronald De Meyer, Paul van der Sman & Jan Willem Veerman

SAMENVATTING

In Noord-Brabant zijn individuele woon-werktrajecten op boerderijen ontwikkeld voor jongeren tussen de 16 en 20 jaar met ernstige problemen. Er is sprake van problemen en ruzie in het gezin, de jongeren gaan niet meer naar school en ze hebben geen goede vrijetijdsinvulling. De jongeren verblijven een half jaar op de boerderij. Daarna volgt nog een nabegeleiding van een half jaar. De resultaten van de door de jongeren ingevulde vragenlijsten laten zien dat het traject met name een positief effect heeft op probleemgedrag en zelfwaardering en in iets mindere mate op het copinggedrag. De positieve veranderingen zijn ook een half jaar na afsluiting van het nabegeleidingstraject nog zichtbaar. Uit de scores van de begeleiders blijkt dat er verbeteringen opgetreden zijn in het contact met het gezin, schooluitval, politiecontact, drugsgebruik, vrijetijdsbesteding, welzijn, gedragsproblemen en zelfvertrouwen.

Inleiding

Voor een groeiend aantal jeugdigen met ernstige problemen blijkt het huidige aanbod in de jeugdzorg niet toereikend. De jeugdzorgboerderij lijkt voor deze jeugdigen een welkome aanvulling en de eerste ervaringen zijn positief (Hassink, Zweekhorst, Elings, Van den Nieuwenhuizen & Smit, 2010). Acht jeugdzorgaanbieders hebben de mogelijkheden van jeugdzorgboerderijen ontdekt en zijn verenigd in een landelijk platform (Platform jeugdzorgboerderij, 2010). Zij plaatsen jaarlijks meer dan 200 jeugdigen op ruim 100 boerderijen. Inmiddels zijn er verschillende vormen van jeugdzorg ontwikkeld op de boerderij: dagopvang, logeren en gezinshuizen. Deze drie varianten richten zich op jeugdigen vanaf een jaar of zes. Daarnaast zijn er woon-werktrajecten voor jongeren vanaf 16 jaar. Het Platform Jeugdzorgboerderijen is opgericht om uitwisseling en afstemming tussen de verschillende initiatieven te bevor-

deren. Deelnemers aan het Platform delen de mening dat jeugdzorg op de boerderij een specifieke meerwaarde heeft.

Jeugdzorgboerderijen zijn plekken waar jongeren samen met een boerengezin kunnen werken en wonen. Uit interviews met medewerkers van jeugdzorgaanbieders komt naar voren dat op een boerderij het alledaagse van samen werken, samen eten, samen leven bij elkaar komt (Hassink e.a., 2010). De jongere en de begeleider (de boer) zien veel meer van elkaar dan in de reguliere hulpverlening. De focus is gericht op de werkzaamheden die moeten gebeuren. In deze context hoeven er geen kunstmatige situaties te worden gecreëerd. Jongeren ervaren dat ze zinvol werk doen en dat dit door de boer wordt gewaardeerd. Jongeren, boeren en jeugdzorgaanbieders geven aan dat het bij jeugdzorgboerderijen om een combinatie van kwaliteiten gaat: de autoriteit en het rolmodel van de boer, de persoonlijke aandacht gericht op het ontwikkelen van verantwoordelijkheid bij de

jeugdige, diverse zinvolle werkzaamheden, een prikkelarme omgeving en een andere omgeving ver weg van het 'risicovolle netwerk'.

De boer/boerin, zonder professionele opleiding op gebied van jeugdhulpverlening, vervult een belangrijke rol in het traject. Er is tot dusver nauwelijks onderzoek gedaan naar de rol van niet-professionals in de hulpverlening. De ervaringen die zijn gepubliceerd zijn positief en sluiten aan bij de ervaringen met zorgboeren. In onderzoeken naar de integratie van mensen met chronisch psychiatrische problemen bleek dat vrijwilligers worden gewaardeerd als goede luisteraars, betrouwbaar, vriendelijk, respectvol en steunend. Er ontwikkelden zich vriendschappen tussen cliënten en vrijwilligers (Piat, Wohl & Duruisseau, 2006; Walter & Petr, 2006). Een bijkomend voordeel is dat cliënten minder stereotypen hebben over niet-professionals en daardoor lijken zij meer bereid tot samenwerking (Falloon, Lloyd & Harpin, 1981; Kendall & Kenkel, 1989).

Jeugdzorgboerderijen sluiten aan bij de op herstel en empowerment gerichte benadering. Het gaat om het versterken van de eigen kracht van de cliënt. Kenmerkend voor deze benadering zijn de focus op integratie in en betrokkenheid van de samenleving, de individuele gerichtheid, erkenning van de waarde van steun door de omgeving en informele netwerken, de nadruk op de relatie tussen cliënt en begeleider en volwaardig burgerschap (Bellack, 2006; Brun & Rapp, 2001; Powell Stanard, 1999).

De jeugdzorgboerderij past in de context van ervaren leren. Voorbeelden van ervaren leren zijn overlevingstochten en woon-werkprojecten. Kernbegrippen van ervaren leren zijn: het opdoen van positieve ervaringen en het verblijf in een ongewone, authentieke omgeving. Uit buitenlands onderzoek naar *wilderness therapy*, een vorm van ervaren leren in de natuur, blijkt dat projecten gebaseerd op ervaren leren anti-sociaal gedrag terugdringen, de zelfwaardering en zelfbepaling (*locus of control*) versterken, de sociale aanpassing en geestelijke gezondheid versterken en recidive verminderen. De ervaringen zijn vooral positief bij projecten met realistische, uitdagende, structurende activiteiten Van belang

zijn fysieke inspanning en therapeutische inbedding (Russell & Philips-Miller, 2002; Wilson & Lipsey, 2000). Dat deze veronderstelde kwaliteiten tot blijvende positieve effecten leiden, is echter nog niet aangetoond. Voor blijvend positieve effecten lijkt het van belang de ouders te betrekken bij de behandeling en te zorgen voor een passend natraject (Becker, 2010; Russell & Hendee, 1999). De kritiek op projecten gebaseerd op ervaren leren is dat een methodologische beschrijving en een goed onderbouwd theoretisch kader ontbreken (Cason & Gillies, 1994; Russell, 2003). Deze lacune moet nog opgevuld worden. Uit het schaarse onderzoek naar jeugdzorgboerderijen in Nederland komt naar voren dat het ervaren leren een positieve wending geeft aan de ontwikkeling van jeugdigen met ernstige gedragsproblematiek (Van der Ploeg & Scholte, 2003). Het huidige artikel doet verslag van een onderzoek bij de jeugdzorgboerderijen van Topaze in Noord-Brabant.

Woon-werktrajecten op de boerderij bij Topaze

Topaze is een zorgaanbieder uit Schijndel en werkzaam in de regio's Noordoost- en Midden-Brabant. De woon-werktrajecten van Topaze zijn ontstaan uit het Project Ervarend Leren (PEL). Bij PEL werden jongeren op individuele basis geplaatst bij een boerengezin in Zuid-Frankrijk (Ruikes, 1994). Door de grote afstand was het moeilijk ouders bij het traject te betrekken en daarmee lastig een goed natraject te verzorgen. Daarnaast waren de kosten hoog. Dit leidde ertoe dat Topaze jongeren op boerderijen in Noord-Brabant ging plaatsen. Door de begeleiding in de nabijheid is het mogelijk de overgang naar huis op een effectieve wijze in te vullen. Het gaat om ongeveer 25 jongeren per jaar op ongeveer 25 boerderijen. De laatste vijf jaar hebben ongeveer 100 jongeren een woon-werktraject op de boerderij afgerond. De jongere woont in een woonunit op de boerderij die hij/zij zelf moet onderhouden en werkt mee op het boerenbedrijf. Het traject duurt een jaar. Het eerste half jaar werkt en woont de jongere op de

boerderij. Het tweede half jaar volgt er nabeleiding aan de jongere en het gezin. Figuur 1 toont het werkmodel op de boerderij.

Doelgroep

De doelgroep bestaat uit jongeren tussen de 16 en 20 jaar die vastlopen op de volgende leefgebieden: 1) het gezin (weglopen, ruzie en agressie), 2) school/werk (spijbelen/verzuim) en 3) vrienden/vrijtijdsbesteding (verkeerde vrienden).

Behalve op deze drie gebieden heeft de jongere op het persoonlijke vlak problemen zoals snel een taak opgeven, beperkt inzicht in oorzaak-gevolgrelaties, beperkte locus of control, gezagsproblemen, beperkt zelfvertrouwen en gevoelens van teleurstelling in zichzelf en ouders. Voorwaarde voor deelname aan het project is dat het bij de jongere op alle drie genoemde vlakken misgaat en dat de jongere gemotiveerd is om aan verandering te werken. Jongeren worden aangemeld door het Bureau Jeugdzorg.

Selectie van de boerderij

Bij de selectie van de boerderij wordt onder andere gelet op de organisatie van het bedrijf en het gezin, leeftijd van de boer en boerin, aanwezigheid van kinderen, locatie en stijl van communicatie. Er wordt ingeschat met welk type jongeren de boer het beste overweg kan en of hij leiding kan geven en taken kan uitleggen aan de jongere. Uitgangspunt is een boeregezin te kiezen dat afwijkt van de thuissituatie van de jongere. De verwachting is dat de jongere zo nieuw gedrag aanleert. Verder moet er voldoende werk zijn en moet het bedrijf er netjes en georganiseerd uitzien. Het traject is opgesplitst in een drietal fases te weten: survival, verblijf op de boerderij en de nabeleiding.

Survival

De jongere start met een individuele survival in de Ardennen. Doelen van de survival zijn dat de jongere positieve ervaringen opdoet en dat hij ervaart dat hij zelf verantwoordelijk is voor zijn resultaten. Doordat de survival indi-

vidueel is, kunnen mislukkingen en succeservaringen heel concreet worden teruggelegd bij de jongere zelf. Plannen, ordenen, overleggen, doorzetten, terugkijken en succes ervaren zijn kernbegrippen die middels gestructureerde activiteiten worden geoefend en ervaren. De jongere krijgt ook een solobivak en slaapt alleen in het bos. Indien hij dat niet durft, worden door de survivaltrainer maatregelen getroffen.

Verblijf op de boerderij

Het halve jaar op de boerderij is opgesplitst in vier periodes van zes weken. Elke periode is gekoppeld aan een thema waarvoor de jongere opdrachten krijgt. De eerste periode van zes weken staat in het teken van wonen en werken; er wordt niet gesproken over persoonlijke problemen. De jongere mag niet van de boerderij, krijgt geen bezoek, heeft geen telefoon en maakt alleen via briefwisseling contact met zijn omgeving. Het eerste doel is dat de jongere leert luisteren naar wat de boer zegt. Daarnaast moet de jongere de woonunit schoonhouden, dagelijks in het dagboek schrijven en wekelijks een brief aan de begeleider van Topaze schrijven. In de tweede periode van zes weken krijgt de jongere de opdracht vergelijkingen te maken tussen zijn vroegere en de huidige situatie zoals vroegere en huidige rolmodellen en daginvulling. In deze fase mag de jongere één keer per week telefoneren met de ouders. In de derde periode van zes weken werkt de jongere aan opdrachten die te maken hebben met veranderingen bij de jongere en de mate waarin hij/zij zichzelf heeft leren kennen. Vanaf deze fase mag de jongere iedere maand een bezoek aan de ouders brengen, samen met zijn begeleider van Topaze. Het algemene doel is het verbeteren van communicatie en afspraken en te komen tot een plan van aanpak ná beëindiging van het traject. De vierde periode van zes weken staat in het teken van de toekomst. In deze periode mag de jongere zelfstandig twee weekenden naar zijn ouders, gaat de jongere (met begeleider) uitzendbureaus langs, solliciteert bij bedrijven of laat zich inschrijven voor een opleiding. In principe verlaat de jongere de boerderij niet voordat hij werk heeft.

Gedurende het hele traject bezoekt de begeleider van Topaze de jongere twee keer per week. De begeleider bespreekt de voortgang met de jongere en overlegt (wekelijks) met de boer over de voortgang, mogelijke problemen en aanpak. Daarnaast belt de begeleider één keer per week de ouders van de jongere. Het boerderijtraject wordt afgerond met een contract tussen de ouders en de jongere (resultaat van de ouderbezoeken). Dit is de basis voor de nabegleiding welke wordt verzorgd door de vaste begeleider.

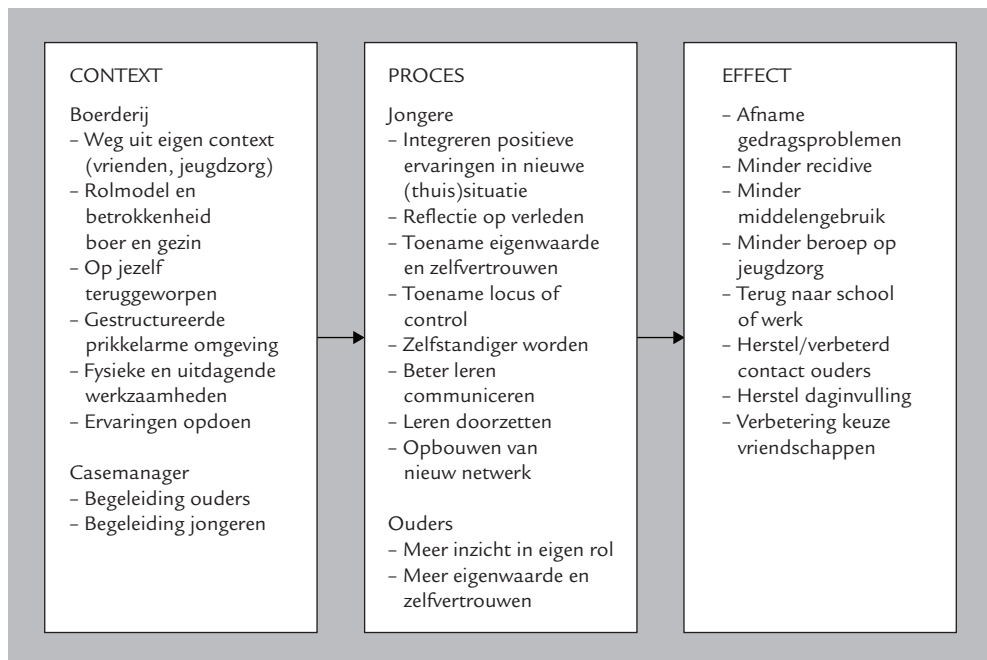
De nabegleiding

De nabegleiding aan de jongere en het gezin duurt een half jaar en wordt gegeven door de vaste begeleider van de jongere. De doelen zijn tijdens de laatste drie maanden van het boerderijtraject besproken tussen de jongere, begeleider en ouders. De begeleider bezoekt de ouders en jongere eenmaal per week. Onderwerpen voor gesprek liggen behalve het nakomen van gemaakte afspraken ook soms buiten de gezinssfeer zoals school/

werk, vrijetijdsbesteding en vriendschappen, voorlichting in de vorm van psycho-educatie, contacten met andere hulpverleningsinstaties en dergelijke. Tegen het einde van het nabegleidingstraject vindt een evaluatie plaats en wordt een eindrapportage verzorgd. In enkele gevallen vindt verlenging van de begeleiding plaats, indien mogelijk middels een eerstelijnsvoorziening.

Training

Halverwege het traject volgt de jongere een training bij Topaze met een aantal andere deelnemers. Afhankelijk van de problematiek kan dat een sociale vaardigheidstraining of een training agressiebeheersing zijn. In dezelfde periode volgen de ouders een oudercursus gebaseerd op het vergroten van competenties. Deze drie elementen (individueel traject, training voor jongere en training voor ouders) vormen de basis voor de thuisplaat-
sing en de nabegleiding. Als een thuisplaat-
sing niet haalbaar is, wordt de jongere aange-
meld voor een kamertraining.

FIGUUR 1 Werkmodel voor evaluatie jeugdzorgboerderij

Vraagstellingen

Naar aanleiding van de bespreking van de werkwijze van Topaze is een werkmodel voor evaluatie opgesteld (zie Figuur 1). Hieruit zijn de volgende vraagstellingen afgeleid:

- Nemen de gedragsproblemen af tijdens het traject ervarend leren op de boerderij en bestendigt dit na het traject?
- Zijn er positieve veranderingen waarneembaar ten aanzien van het copinggedrag, de zelfwaardering en zelfbepaling en bestendigen deze veranderingen na het traject?
- Zijn de prestatie-indicatoren gehaald, te weten: is er een verbetering waarneembaar in de kwaliteit van het contact met het gezin, schoolgang of werk en neemt politiecontact af?

Methode

Design

Het onderzoek is opgezet als een veranderingsonderzoek met een voormeting (T1), een nameting aan het eind van het boerderijtraject (T2 = na 6 maanden) en een follow-up een half jaar na afloop van de nabegleiding (T3 = 18 maanden na aanvang). Er is geen controlegroep gebruikt. Indien beschikbaar worden de normen van de verschillende meetinstrumenten gebruikt als referentie.

Onderzoeksgroep

In de periode oktober 2003 – december 2009 zijn door Bureau Jeugdzorg 102 jongeren bij Topaze aangemeld voor het woonwerktraject op de boerderij. Van deze 102 aangemelde jongeren hebben er 74 (= 73 %) het traject planmatig afgesloten, 17 jongeren zijn voortijdig met het project gestopt en 11 jongeren zijn uiteindelijk niet gestart met het traject. De redenen waarom jongeren voortijdig afhaakten waren: motivatiegebrek ($n = 7$), psychiatrische problemen ($n = 3$), weglopen tijdens traject ($n = 3$) weggestuurd na inci-

dent/gedrag ($n = 2$) terug naar huis door wil/manipulatie van de ouders ($n = 2$). De redenen waarom jongeren niet gestart zijn met het traject zijn: ouders besloten dat jongere toch thuis kon blijven of bij familie kon wonen ($n = 5$); voor de start ondergedoken of weggelopen ($n = 5$) en weigeren om aan het traject deel te nemen ($n = 1$). De groep van 74 jongeren die het boerderijtraject planmatig hebben afgesloten bestond uit 66 jongens (gemiddelde leeftijd 16;6 jaar, $SD = 1.0$) en 8 meisjes (15;6 jaar, $SD = 1.2$). De meerderheid (91 %; $n = 67$) was van Nederlandse afkomst.

Om na te gaan of er verschillen zijn tussen de deelnemers die het traject hebben afgerond en de afvallers zijn one way ANOVA's uitgevoerd met de relevante schalen van de hierna besproken meetinstrumenten als afhankelijke variabelen en deelname (drie groepen: niet gestart, voortijdig beëindigd en traject afgemaakt) als onafhankelijke variabele. Alleen voor Delinquent gedrag ($F(2, 98) = 2.99, p = .06$) werd een significant verschil gevonden. De voortijdig afgehaakte jongeren ($M = 60.9$) scoorden hier lager dan de niet gestarte jongeren ($M = 66.1$) en de groep jongeren die het traject heeft afgerond ($M = 67.0$).

Meetinstrumenten

Youth Self report/Adult Self Report (YSR/ASR)

De Youth Self Report (YSR) en Adult Self Report (ASR) (Achenbach & Rescorla, 2001, 2003; Verhulst, van der Ende, & Koot, 1997) bevatten, naast vragen over het dagelijkse functioneren, vragen over zijn/haar probleemgedrag (120 vragen bij YSR of 123 bij ASR). Een groot deel van deze vragen behoort tot specifieke schalen voor emotionele en gedragsproblemen, die te groeperen zijn rond twee hoofddimensies: Internaliseren (Angstig/Depressief, Teruggetrokken, Lichamelijke klachten) en Externaliseren (Agressief gedrag, Delinquent gedrag). Tevens is een Totale probleemscore (over alle vragen) te berekenen als globale index voor de mate van de emotionele en gedragsproblematiek. Voor elke afzonderlijke schaal zijn normgroepgegevens voor jongens en meisjes (YSR) en jong volwassenen

(ASR) beschikbaar. De betrouwbaarheid en de validiteit van de YSR en ASR zijn redelijk tot goed (Achenbach & Rescorla, 2001, 2003). Voor dit onderzoek werden alleen de scores behaald op de overeenkomstige schalen van beide versies meegenomen in de analyse.

Utrechtse Coping Lijst (UCL)

De UCL meet copinggedrag vanaf de leeftijd van 14 jaar (Schreurs, van de Willige, Broschot, Tellegen & Graus, 1993). Copinggedrag wordt omschreven als de manier waarop personen omgaan met problemen en stressvolle gebeurtenissen (alsmede met hevige gedachten en gevoelens). De lijst bevat zeven schalen, waarvan drie positief te interpreteren schalen, te weten actief aanpakken (doelgericht en met vertrouwen te werk gaan om het probleem op te lossen), sociale steun zoeken (meer troost en begrip zoeken bij anderen) en geruststellende gedachten (gedachten zoals dat anderen het ook wel eens moeilijk hebben of dat er nog wel ergere dingen gebeuren), en vier negatief te interpreteren schalen: palliatieve reactie (afleiding zoeken om niet aan het probleem te hoeven denken); vermijden (situatie op zijn beloop laten, uit de weg gaan of afwachten), passief reactiepatroon (zich volledig door de problemen en de situatie in beslag laten nemen zonder er iets aan te doen); expressie van emoties (tonen van ergernis of kwaadheid). Met uitzondering van de schaal expressie van emoties zijn alle schalen in het onderzoek meegenomen. De betrouwbaarheid en validiteit van de UCL worden door de COTAN (Evers, Van Vliet-Mulder & Groot, 2001) als voldoende beoordeeld.

Vragenlijst Zelfbepaling

De Vragenlijst Zelfbepaling is een Nederlandse vertaling van de IPC-scales (Internality, Powerful others and Chance-scales) van Levenson (zie Brosschot, Gebhardt & Godaert, 1994) en meet de persoonlijkheidseigenschap '*locus of control*'. Locus of control staat voor de mate waarin iemand de oorzaken van wat hem of haar overkomt bij zichzelf zoekt of buiten zichzelf legt. De lijst bevat drie

schalen: interne locus (internality, persoon heeft overtuiging zijn eigen leven te bepalen), invloedrijke anderen (powerful others, overtuiging dat leven wordt bepaald door anderen) en toeval (chance, overtuiging dat leven wordt bepaald door toeval).

Vragenlijst Zelfwaardering

De Vragenlijst Zelfwaardering is een Nederlandse vertaling van de Rosenberg Self Esteem Scale uit 1965 (Rosenberg, 1965). Het is een korte lijst met tien vragen die over zelfwaardering gaan en op een vierpuntsschaal gescoord worden.

Vragenlijst Prestatie-indicatoren

Voor de prestatie-indicatoren is gebruikgemaakt van de thema's en criteria zoals die zijn ontwikkeld door de Hoenderloo Groep (Van Dam & Kroes, 2008). De begeleiders van Topaze scoorden retrospectief (na afloop van de nabegleiding) voor elk van de thema's de situatie aan het begin en aan het eind van het boerderijtraject en aan het einde van de nabegleiding. De volgende thema's zijn gemeten: contact met gezin, dagbesteding (school/werk), verblijfplaats, politiecontacten, schulden, vrije tijd, middelengebruik (alcohol/drugs), welzijn, gedragsproblemen en zelfwaardering. Bij de aspecten kwaliteit van het contact met vader en moeder en welzijn werd gevraagd een cijfer van 1 tot 10 te geven. De andere aspecten werden op een twee-, drie-, of vierpuntsschaal gescoord. Voor de analyses werden alle aspecten gehercodeerd tot dichotome variabelen: probleem of niet. Cijfers kleiner dan 6 werden als probleem gehercodeerd.

Procedure

De jongere vulde de vragenlijsten in aan het einde van het kennismakingsgesprek. De wijze van invulling werd uitgelegd door de gedragswetenschapper. Een week voor beëindiging van het boerderijtraject werden opnieuw dezelfde vragenlijsten afgenomen. Een jaar na beëindiging van het boerderijtra-

ject (18 maanden na aanvang) werden de lijsten opgestuurd naar de jongere en indien na twee weken geen lijsten waren teruggestuurd, werd geprobeerd een afspraak te maken om alsnog de lijsten te laten invullen. De respons op de vragenlijsten is berekend op basis van de ingevulde lijsten van de 74 jongeren die het gehele traject planmatig hebben afgesloten en ligt op basis van twee meetmomenten (voor- en nameting) tussen de 64 % (vragenlijst zelfbepaling) en 76 % (YSR/ASR); de respons op nameting-follow-up is gebaseerd op alle jongeren die in aanmerking kwamen voor een follow-up ($N = 52$) en ligt tussen de 33 % voor de UCL en 40 % voor de YSR/ASR.

Statistische analyses

Bij het interpreteren van de onderzoeksgegevens werd gebruikgemaakt van T-scores (YSR, ASR), deviatiescores (UCL) en ruwe scores (vragenlijst zelfbepaling en vragenlijst zelfwaardering). Deviatiescores worden voor genormeerde vragenlijsten berekend door het verschil tussen de individuele ruwe score en het gemiddelde van de normgroep te delen door de standaarddeviatie van de normgroep (Verman, 2008). Dit geeft een gestandaardiseerde score (z-score) voor de afwijking van de norm. Hierbij geldt: hoe groter de afwijking van de norm, des te ernstiger de problemen. Voor de interpretatie van deze scores wordt voor positief geformuleerde copingschalen een deviatiescore van -1,28 in dit onderzoek als bovengrens van problemen gehanteerd (10 % van de normgroep scoort lager), voor negatief geformuleerde copingschalen geldt als ondergrens een deviatiescore van 1,28 (90 % van de normgroep scoort lager). Een deviatiescore van 1,28 verhoudt zich tot een T-score van 63 op de YSR/ASR.

Om inzicht te krijgen in eventuele behandel-effecten zijn effectgroottes (Effect sizes, ES, zie Verman, 2008) berekend. Een ES wordt verkregen door de score op de nameting af te trekken van de score op de voormeting en het verschil te delen door de 'gepoolde' standaarddeviatie van de voor- en nameting. Op

dezelfde manier zijn effectgroottes voor de fase tussen nameting en follow-up berekend. Een positieve ES duidt op een positief effect, een negatieve ES op een negatief effect. Een ES kleiner dan 0.20 is niet noemenswaardig, een ES tussen 0.20 en 0.49 wordt klein genoemd, tussen 0.50 en 0.79 is de ES middelgroot en boven of gelijk aan 0.80 is er sprake van een grote ES (Cohen, 1988).

Om de onderzoeksvraag naar de effectiviteit van jeugdzorgboerderijen te beantwoorden zijn paarsgewijze *t*-tests tussen voor- en nameting (T1-T2) en tussen nameting en follow-up (T2-T3) uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de internaliserende en externaliserende probleemschalen van de YSR/ASR, de zes copingschalen, zelfwaardering en de drie locus of controlschalen.

Resultaten

In Tabel 1 staan links onder 'Jeugdzorgboerderij' de uitkomsten die betrekking hebben op het boerderijtraject (de zes maanden tussen de intake en het afronden van het traject op de boerderij). Op 12 van de 18 gemeten aspecten zijn significante veranderingen ($p \leq 0.05$) opgetreden aan het eind van het boerderijtraject. Op alle acht onderzochte probleemgedragschalen zijn significante verbeteringen te constateren. In de kolom met ES is te zien dat op zes van de acht probleemschalen grote effecten ($ES > 0.80$) zijn behaald: totale problemen, internaliseren, angstig/depressief, teruggetrokken, externaliseren en delinquent gedrag. De effecten ten aanzien van copinggedrag zijn minder groot. Er zijn middelgrote effecten (verbeteringen) behaald op de negatieve copinggedragingen palliatieve en passieve reacties: jongeren zoeken minder afleiding om niet aan het probleem te hoeven denken en laten zich minder volledig door de problemen en de situatie in beslag nemen. Ook op het positieve copinggedrag actief aanpakken is een significante vooruitgang te zien met een klein effect. De zelfwaardering neemt significant toe. Op de zelfbepalingsaspecten worden niet-significante kleine dan

TABEL 1 Veranderingen tijdens en na het boerderijtraject

Aspect	Jeugdzorgboerderij															
	Start (T1)				Einde (T2)				T1-T2				Follow-up			
	N	M	SD		N	M	SD		N	M	SD	ES	N	M	SD	T2-T3
<i>Probleemgedrag</i>																
Totale problemen	53	62.2	10.3	52.2	8.7	1.05	***	21	52.1	9.6	54.5	12.0	-0.22			
Internaliseren	53	58.6	11.0	48.9	9.7	0.93	***	21	48.8	10.6	52.4	13.9	-0.29			
Angstig/Depressief	53	60.5	10.2	53.6	6.2	0.81	***	21	53.9	7.4	56.9	8.2	-0.39			
Teruggetrokken	53	60.8	8.0	54.6	5.2	0.92	***	21	55.0	5.7	57.8	8.8	-0.38			
Lichamelijke klachten	53	55.4	8.3	52.4	4.6	0.44	**	21	52.0	4.8	53.9	6.8	-0.32			
Externaliseren	53	63.6	10.2	54.4	9.4	0.94	***	21	54.5	8.6	55.2	10.6	-0.07			
Delinquent gedrag	53	67.6	9.9	57.9	8.8	1.04	***	21	55.8	6.3	59.6	8.1	-0.53			
Agressief gedrag	53	59.6	8.6	55.0	6.6	0.60	***	21	55.8	6.1	56.3	5.9	-0.09			
<i>Positief coping gedrag</i>																
Actief aanpakken	47	-0.96	1.0	-0.5	1.1	0.41	*	17	-0.0	1.4	-0.4	0.8	-0.37			
Sociale steun zoeken	47	-0.14	1.1	-0.3	1.1	-0.10		17	-0.2	1.3	0.3	1.3	0.42			
Geruststellende gedachten	47	-0.22	1.1	-0.4	1.2	-0.16		17	-0.3	1.2	0.0	1.0	0.30			
<i>Negatief coping gedrag</i>																
Palliatieve reactie	47	0.61	1.1	-0.0	1.0	0.62	***	17	-0.1	1.3	0.1	1.0	-0.16			
Vermijden	47	0.34	1.0	0.1	1.2	0.24		17	0.1	1.1	-0.1	0.9	0.22			
Passief reactiepatroon	47	0.97	1.1	0.2	1.1	0.72	***	17	0.2	1.2	0.3	1.1	-0.08			
Zelfwaardering	48	28.9	5.8	33.5	5.0	0.84	***	19	33.4	4.9	33.6	6.0	0.05			
<i>Zelfbepaling</i>																
Interne locus	45	38.6	6.2	37.0	7.6	-0.22		19	38.3	7.5	38.8	8.1	0.07			
Invloedrijke anderen	45	26.8	7.8	25.9	8.4	0.11		19	25.0	8.4	23.7	8.3	0.15			
Toeval	45	28.3	7.2	25.7	8.6	0.32		19	24.8	9.7	23.8	9.4	0.10			

Noot: N = aantal respondenten, SD = standaarddeviatie, ES = Effect size; * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

wel niet noemenswaardige effecten behaald. Op alle onderzochte aspecten met uitzondering van vijf probleemschalen van de YSR/ASR (totale problemen, angstig/depressief, teruggetrokken, externaliseren en delinquent gedrag die bij aanvang een T-score halen van 60 en hoger) scoorden de jongeren trouwens al niet of nauwelijks problematisch bij aanvang waardoor ook het bereik van de te behalen verbeteringen op deze aspecten minder groot is dan voor aspecten waarop gemiddeld wel hoger gescoord is bij aanvang.

In Tabel 1 staan rechts onder 'Follow-up' de uitkomsten van het follow-up onderzoek een jaar na beëindiging van het boerderijtraject. Alleen bij sociale steun zoeken is een significante verandering opgetreden tussen einde van het boerderijtraject en een half jaar na het afsluiten van de nabegeleiding: jongeren zijn sinds de beëindiging van het boerderijtraject meer troost en begrip gaan zoeken bij anderen. Op de andere copingschalen zijn geen significante veranderingen opgetreden. Wel zijn er een kleine positieve en negatieve effecten te zien. Op alle acht probleemgedragscha-

len is een lichte niet significante toename van de problemen te zien, op delinquent gedrag is deze toename middelgroot. De positieve veranderingen voor zelfwaardering en zelfbepaling zijn niet noemenswaardig.

In Tabel 2 is het verloop (in percentages) ten aanzien van de prestatie-indicatoren over het gehele traject in beeld gebracht. Begeleiders constateren op alle twaalf prestatie-indicatoren in meer of mindere mate positieve veranderingen na het traject op de boerderij. Na de nabegeleiding zien zij op vier van de twaalf prestatie-indicatoren in meer of mindere mate terug een toename van problemen. De kwaliteit van het contact met de ouders (vader en/of moeder) was bij het begin van het traject bij bijna alle jongeren onvoldoende. Na het boerderijtraject is ten aanzien van beide ouders de kwaliteit van het contact aanzienlijk verbeterd. Met vader is het contact na de nabegeleiding nog verder verbeterd. Een groot deel van de jongeren woont bij de start en aan het eind van het traject bij ouders of familie. Bij de start gaat slechts een klein deel naar school of werk, bij einde boer-

TABEL 2 Veranderingen ten aanzien van prestatie-indicatoren

Prestatie-indicator	Start		Einde boerderijtraject		Einde nabegeleiding	
	N	%	N	%	N	%
Contact met vader	42	12	40	58	37	73
Contact met moeder	43	33	41	83	37	81
Dagbesteding	42	14	41	88	39	87
Verblijf bij familie	45	71	43	77	37	70
Vrije tijd	39	5	39	51	33	58
Welzijn	37	16	35	80	32	81
Zelfvertrouwen	45	9	42	83	36	81
Geen Politiecontact	45	22	44	95	42	81
Geen schulden	41	83	38	89	38	89
Geen drugs	42	12	41	80	36	50
Geen alcohol	43	44	41	78	38	47
Geen gedragsproblemen	37	3	40	50	37	46

Noot: N is het aantal jongeren over wie gegevens bekend zijn en % verwijst naar het percentage van deze jongeren met een positieve score op de indicator.

derijtraject en nabegleiding is dit aanzienlijk toegenomen. Het percentage jongeren met een adequate vrijetijdsbesteding is bij de start van het traject heel laag. Dit is verbeterd bij het einde van het boerderijtraject en dit neemt nog iets toe tot na de nabegleiding. Welzijn en zelfvertrouwen van de jongeren verbeteren aanzienlijk tijdens het verblijf op de boerderij. Dit verandert niet tijdens de nabegleiding en daarna. Verder verminderen politiecontact, drugsgebruik, alcoholgebruik en gedragsproblemen. Schulden blijven gedurende het gehele traject in ongeveer dezelfde mate bestaan. Na de nabegleiding zijn, met uitzondering van schulden, de negatieve aspecten (politiecontact, alcohol, drugs en gedragsproblemen) weer in meer of mindere mate toegenomen. Het percentage jongeren dat drugs gebruikt, politiecontact of gedragsproblemen heeft, is wel aanzienlijk lager dan bij de start van het boerderijtraject.

Discussie

Dit is het eerste onderzoek waarbij de effecten van woon-werktrajecten voor jongeren met gedragsproblemen op de boerderij zijn onderzocht. De resultaten van de door de jongeren ingevulde vragenlijsten laten zien dat het boerderijtraject met name een positief effect heeft op probleemgedrag en zelfwaardering. Deze positieve effecten blijven ook een jaar na afloop van het boerderijtraject zichtbaar. De effecten op copinggedrag zijn geringer, terwijl de zelfbepaling niet significant verandert. Medewerkers van Topaze geven aan dat er verbeteringen optreden in het contact met het gezin, schooluitval of werk, politiecontact, gebruik van drugs, invulling van de vrije tijd, welzijn, gedragsproblemen en zelfvertrouwen.

De resultaten uit dit onderzoek sluiten aan bij Nederlands onderzoek bij cliënten uit de reclassering waaruit blijkt dat boerderijtrajecten een toename, c.q. verbetering tot stand brengen in zelfwaardering, controle ervaren over situaties, woonsituatie, werk of opleiding, relaties, middelengebruik en zelfgerapporteerde delicten (Bieleman, Biesma, Jetzes,

de Jong & De Valk, 2002). Het onderzoek bevestigt ook de resultaten van Nederlands onderzoek dat ervaren leren de ontwikkeling van ernstig gedragsproblematiese jongeren een aanzienlijke positieve wending kan geven (van der Ploeg & Scholte, 2003).

De resultaten sluiten ook aan bij de bevindingen van buitenlands onderzoek naar '*wilderness therapy*'. Ondanks het beperkte onderzoek naar *wilderness therapy* is het beeld dat het een effectieve therapie is voor adolescenten met diverse problematiek (Becker, 2010; Wilson & Lipsey, 2000). Dit komt overeen met de resultaten bij Topaze. Met name de afname van gedragsproblemen, de toename van de zelfwaardering en enkele copingvaardigheden passen bij dat beeld. Dat zelfbepaling in het huidige onderzoek niet toenam, kan te maken hebben met het gegeven dat slechts een heel klein percentage van de jongeren zelfbepaling als problematisch ervaart. Een belangrijke vraag is of en hoe de resultaten van een interventie beklijven in een andere setting dan die waar de interventie plaatsvond. In de methodiek van Topaze is men zich door de ervaringen met PEL-projecten in het buitenland van dit vraagstuk bewust. Door de ouders bij het traject te betrekken en te zorgen voor nabegleiding en training van de ouders stimuleert men dat positieve veranderingen beklijven. Uit de prestatie-indicatoren blijkt dat op sommige terreinen de resultaten op hetzelfde niveau blijven tijdens de nabegleiding (bijvoorbeeld contact met gezin, schooluitval of werk) en dat op andere terreinen jongeren weer meer problemen vertonen (politiecontact, drugs en alcohol). Ook op alle probleemschalen is na follow-up een lichte, niet significante toename van problemen te zien. Dit is een mogelijke waarschuwing die aansluit bij de conclusie van Russell (2007) dat de bereikte uitkomsten na een outdoorinterventie niet altijd blijvend zijn en dat het van belang is te zorgen voor een passend natraject (Becker, 2010). We concluderen daarom dat er nog gericht onderzoek gedaan moet worden naar een mogelijke terugval en hoe die voorkomen kan worden. Volgens buitenlands onderzoek zijn belangrijke elementen van succesvolle trajecten het

therapeutische element, de intensieve relatie met gidsen/therapeuten, de intensieve fysieke activiteiten, nazorg en betrokkenheid van de ouders (Becker, 2010; Russell, 2005; Russell & Philips-Miller, 2002; Wilson & Lipsey, 2000). Dit sluit aan bij de ervaringen van PEL-projecten waaruit blijkt dat betrokkenheid van ouders en nazorg belangrijk zijn om het geleerde en de positieve veranderingen vast te houden. De woon-werktrajecten op de boerderij van Topaze bevatten de elementen die volgens buitenlands onderzoek van belang zijn om positieve resultaten te bereiken. De ouders zijn gedurende het traject steeds intensiever bij de behandeling betrokken.

Het woon-werktraject op de boerderijen van Topaze hanteert een duidelijk model. Per periode van zes weken zijn er activiteiten en doelen geformuleerd. In die zin is de interventie in aanzet theoretisch onderbouwd. Dit zal nog verder uitgebouwd moeten worden. Hierbij kan ook aangesloten worden bij het kader van ervarend leren. Binnen het Europese project Green Care in Agriculture en het landelijk platform Jeugdzorgboerderijen zijn aanzetten gedaan voor een conceptueel framework (Platform Jeugdzorgboerderijen, 2010; Sempik, Hine & Wilcox, 2010). Verdere onderbouwing zou de interventie op de effectladder van Veerman en Van Yperen (2008) op de tweede trede brengen ('theoretisch effectief'). Het huidige onderzoek levert eerste indicaties voor effecten en brengt de interventie dan weer een trede verder (indicatief effectief). Het is aan te bevelen de hier beschreven interventie ook te laten erkennen door de databank effectieve jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut (www.jeugdinterventies.nl).

De niet-institutionele omgeving en de onorthodoxe aanpak van projecten gebaseerd op ervarend leren elimineert veel van de barrières die verbonden zijn met de traditionele therapeutische setting. Voorbeelden van barrières zijn intimidatie, stigma en het in behandeling zijn omdat je ziek bent (Russell & Handee, 1999). Becker (2010) gaat in op het risico van het verdwijnen van professionele grenzen tussen jongeren en hulpverleners bij dit type projecten. Een kwaliteit van de trajecten bij Topaze is dat de boer en de begelei-

der van Topaze verschillende rollen innemen. De boer begeleidt de jongere in het werk bij het aansturen en de medewerker van Topaze begeleidt de jongere bij het behalen van zijn/haar doelen. Hierdoor wordt de boer professioneel ondersteund en kunnen boer en begeleider ieder doen waar ze goed in zijn en waar ze voor zijn opgeleid.

Beperkingen van het huidige onderzoek zijn de afwezigheid van een controlegroep in het design, de kleine onderzoeksgroep en de non-respons, met name bij de follow-upmetingen. Door het ontbreken van een controlegroep kunnen we de gevonden uitkomsten niet zonder meer toeschrijven aan de toegepaste interventie. Bij de afvallers is slechts een beperkte hoeveelheid gegevens verzameld. Meer inzicht in wie de afvallers zijn, biedt kansen om de uitval te beperken dan wel de beoogde doelgroep gerichter te bepalen. Verder zijn de ervaringen van de ouders niet meegenomen. Dit kan de resultaten vertekenen. Ook is niet duidelijk of alle onderdelen van het ervarend leren en de nabegeleiding even effectief zijn. Het is aan te bevelen de effectiviteit van de verschillende onderdelen van het ervarend leren en de nabegeleiding nader te onderzoeken en te evalueren hoe de ouders de opbouw van het traject ervaren en welke ontwikkelingen zij doormaken. Daarmee kan ook het theoretisch kader verder worden uitgewerkt. We concluderen dat de resultaten van dit verkennende onderzoek naar de effecten van woon-werktrajecten voor jongeren met gedragsproblemen op de boerderij positief zijn. Tegelijk heeft het hier beschreven onderzoek nog veel beperkingen waardoor de uitkomsten met de nodige voorzichtigheid moeten worden gelezen. We pleiten daarom voor aanvullend onderzoek waarbij een controlegroep wordt meegenomen en systematisch aandacht wordt besteed aan de ervaringen van afvallers en ouders en de betekenis van specifieke onderdelen van het traject. Het is verder van belang onderzoek naar de effectiviteit van ervarend leren op de boerderij te verbreden naar andere jeugdzorgaanbieders die dit aanbieden. Ten slotte is het noodzakelijk woon-werktrajecten op de boerderij theoretisch verder uit te werken.

LITERATUUR

- Achenbach, T.M. & Rescorla, L.A. (2001). *Manual for the Aseba school-age forms & profiles*. Burlington: University of Vermont.
- Achenbach, T.M. & Rescorla, L.A. (2003). *Manual for the Aseba Adult Forms & profiles*. Burlington: University of Vermont.
- Becker, S.P. (2010). Wilderness therapy: ethical considerations for mental health professionals. *Child & Youth Care Forum*, 39, 47-61.
- Bellack, A.S. (2006). Scientific and consumer models of recovery in schizophrenia: concordance, contrasts and implications. *Schizophrenia Bulletin* 32, 432-442.
- Bieleman, B., Biesma, S., Jetzes, M., Jong, A. de & Valk, V. de (2002). *Doel-bewust. Evaluatie van het Doel project van de stichting reclassering Nederland*. Groningen: Intraval.
- Brosschot, J.F., Gebhardt, W.A. & Godaert, G.L.R. (1994). Internal, powerful others and chance locus of control: relationships with personality, coping, stress and health. *Personality and Individual Differences*, 16, 839-852.
- Brun, C. & Rapp, C.A., 2001. Strengths-based case management: Individuals' perspectives on strengths and the case manager relationship. *Social work*, 46, 278-288.
- Cason, D. & Gillis, H.L.L. (1994). Meta-analysis of outdoor adventure programming with adolescents. *Journal of Experiential Education*, 17, 40-47.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, IN: Erlbaum.
- Dam, van, C. & Kroes, G. (2008). Follow-up onderzoek bij de Hoenderloo groep. In T.A. van Yperen & J.W. Veerman (Red.), *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg* (p. 139-154). Delft: Eburon.
- Evers, A., Vliet-Mulder, J.C. van & Groot, C.J. (2001). *Documentatie van tests en testresearch in Nederland. Deel 1: Testbeschrijvingen/Deel 2: Testresearch*. Assen: Van Gorcum.
- Falloon, I.R.H., Lloyd, G.G. & Harpin, R.E. (1981). The treatment of social phobia. Real-life rehearsal with nonprofessional therapists. *Journal of nervous and mental disease*, 3, 180-184.
- Hassink, J., Zweekhorst, M., Elings, M. & Nieuwenhuizen, N. van den (2010). Care farms attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community. *Health and Place*, 16, 423-430.
- Kendall, K.S. & Kenkel, M.B. (1989). Social exchange in the natural helping interaction. *Journal of Rural Community Psychology*, 10, 25-45.
- Piat, M., Wohl, S. & Duruisseau, D. (2006). The use of volunteers to promote community integration for persons with serious mental illness. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 10, 49-57.
- Platform Jeugdzorgboerderijen (2010). *De Jeugdzorgboerderij. Een weekend perspectief. Rapport 320*. Wageningen: Wageningen UR.
- Ploeg, J.D. van der & Scholte, E.M. (2003). *Effecten van behandelingsprogramma's voor jeugdigen met ernstige gedragsproblemen in residentiële settings. Eindrapport*. Amsterdam: NIPPO.
- Powell Stanard, R. (1999). The effect of training in a strengths model of case management on client outcomes in a community mental health center. *Community Mental Health Journal*, 35, 169-179.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. New York: Princeton University Press.
- Ruikes, T.J.M. (1994). *Ervaren en leren. Theorie en praktijk van het ervaringsleren voor jeugdbulverlening, jeugdbescherming en jeugdwerk*. Utrecht: SWP.
- Russell, K.C. (2003). An assessment of outcomes in outdoor behavioral health care treatment. *Child and Youth Care Forum*, 32, 355-381.
- Russell, K.C. (2005). Two years later: A qualitative assessment of youth well-being and the role of aftercare in outdoor behavioral healthcare treatment. *Child and Youth Care Forum*, 34, 209-239.
- Russell, K.C. (2007). *Summary of research from 2000-2006 and update to 2000 survey of outdoor behavioral health-care programs in North America* (Report No. 2). Minneapolis, MN: Outdoor Behavioral Healthcare Research Cooperative.

- Russell, K.C. & Hendee J.C. (1999). Wilderness therapy as an intervention and treatment for adolescents with behavioral problems. In A.E. Watson, G. Aplet & J.C. Hendee (Eds.), *Personal, societal and ecological values of wilderness: 6th World Wilderness Congress Proceedings on Research and Allocation, Vol. II*. Ogden, UT: USDA Forest Service, Rocky Mountain Research Station.
- Russell, K.C., & Philips-Miller, D. (2002). Perspectives on the wilderness therapy process and its relation to outcome. *Child and Youth Care Forum*, 31, 415-437.
- Schreurs, P.J.G., Willige, G. van de, Brosschot, J.F., Tellegen, B. & Graus, G.M.H. (1993). *De Utrechtse Coping Lijst: UCL. Omgaan met problemen en gebeurtenissen. Herziened handleiding*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Sempik, J., Hine, R., & Wilcox, D. (2010). *Green Care: A conceptual framework. A report of the working Group on Health benefits of Green Care*. Loughborough: Loughborough University.
- Veerman, J.W. (2008). Methoden voor het kwantificeren en toetsen van effecten. In T.A. van Yperen & J.W. Veerman (red.), *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg* (p. 307-329). Delft: Eburon.
- Veerman, J.W. & Yperen, T.A. van (2008). Wat is praktijkgestuurd effectonderzoek? In T.A. van Yperen & J.W. Veerman (Red.), *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg* (p. 17-34). Delft: Eburon.
- Verhulst, F.C., Van der Ende, J. & Koot, H.M. (1997). *Handleiding voor de Youth Self-Report (YSR)*. Rotterdam: Afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie, Sophia Kinderziekenhuis/Academisch Ziekenhuis Rotterdam/Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Walter, U.M. & Petr, G.C. (2006) Lessons from research on paraprofessionals for attendant care in children's mental health. *Community mental health journal*, 42, 459-475.
- Wilson, S.J. & Lipsey, M.W. (2000). Wilderness challenge programs for delinquent youth: a meta-analysis of outcome evaluations. *Evaluation and Program Planning*, 23, 1-12.

OVER DE AUTEURS

Dr. ir. Jan Hassink is werkzaam als onderzoeker bij Agriculture and Care aan de Universiteit en Research Centrum van Wageningen; *e-mail*: jan.hassink@wur.nl.

Dr. Ronald De Meyer is werkzaam als onderzoeker bij Praktikon, een zelfstandige en onafhankelijke organisatie voor onderzoek en ontwikkeling in jeugdzorg en onderwijsgerelateerde zorg.

Drs. Paul van der Sman is directeur van de zorgaanbieder Topaze.

Prof. dr. Jan Willem Veerman is directeur van Praktikon en bijzonder hoogleraar Speciale Kinder- en Jeugdzorg aan de Radboud Universiteit Nijmegen.